

Bijen in Appèlbergen

Inventarisatieverslag

Anne Jan Loonstra

Inleiding

Appèlbergen is een gebied waar ik sinds een jaar of vijf regelmatig kom om er bijen, wespen en vliegen te bestuderen. Het afgelopen jaar heb ik zeer frequent het gebied bezocht samen met Ilse Sibrandi en Eunice Mollema. Al naar gelang het weer zijn we er ongeveer 1 keer in de twee weken geweest. Hierdoor is er een grote hoeveelheid data en informatie over de daar voorkomende bijen bij gekomen.

Vanaf 2002 t/m 2007 heb ik er 79 soorten bijen vastgesteld, dit was voor mij de aanleiding om hiervan een (voorlopig) overzicht te maken. Daarnaast zijn er vier soorten uit het gebied in de lijst opgenomen uit de collectie van het Natuurmuseum Groningen (leg. F.M.R. Smit), die ik zelf (nog) niet heb kunnen vaststellen. Deze zijn in de tekst of in de lijst aangegeven met een *.

Locatie, geschiedenis, bodem- en terreintypen

Appèlbergen is ruim 35 hectare groot en ligt ongeveer tien kilometer ten zuidoosten van de stad Groningen nabij het plaatsje Glimmen, het valt binnen de gemeente Haren. Vanaf 1916 is Appèlbergen een militair oefenterrein geweest. In 1992 is het waterpeil in het Grote Veen met enkele tientallen centimeters permanent verhoogd, met als doel het in stand houden van de waardevolle hoogveenvegetatie. Sinds 1994 is het in handen van Staatsbosbeheer. Bodemtypen zijn onder andere veen-, podzol- en samengestelde zandgronden (Boelens, Huiskes & v.d. Ven 2002). Appèlbergen is een gebied met een grote verscheidenheid aan biotopen waaronder loofbos, naaldbos, heide, veenmoeras en een zandverstuiving. Het grootste gedeelte bestaat uit veenmoeras en bos, o.a. het Grote Veen en het Kleine Veen, welke omsloten zijn door loof- en naaldbos en heide. Gradaties van hoog naar laag en van droog naar nat wisselen elkaar af op een relatief klein oppervlak. Het gebied kent vele kleine hoogteverschillen in de vorm van wallen, enkele (begroeide) stuifduintjes en steilwandjes. De variatie in biotopen en een grote rijkdom aan vegetatie, hoogteverschillen en open plekken in het gebied, bieden bijen voldoende nestgelegenheid, voedselbronnen en beschutting.

Nestgelegenheid en voedselplanten

Appèlbergen biedt veel nestmogelijkheden in de bodem, in bestaande holten of laag in dichte gras/mosvegetatie. Dood hout blijft meestal aanwezig (zie Beheer) en bevat vaak ontelbare oude kevergangen, waarin nesten aangelegd kunnen worden. Door het verhogen van de grondwaterstand in 1992 zijn er veel bomen, die in de veenmoerassen staan, dood gegaan en kunnen vanwege technische redenen niet verwijderd worden. Dit kan voor sommige bijen meer nestgelegenheid opleveren. Grove den (*Pinus sylvestris*) biedt door de schors met vele kieren en gaatjes nestmogelijkheden. Daarnaast blijven veel dode holle plantenstengels staan, zoals gewone braam (*Rubus fruticosus*).

De zandverstuiving biedt verreweg de meeste nestgelegenheid voor bijen die bodemnesten aanleggen. Van een levende zandverstuiving is hier geen sprake meer, de bodem wordt nu door recreatie en betreding opgehouden. In het voorjaar nestelt hier massaal *Andrena vaga* met daartussen andere soorten *Andrena*'s. In de zomer zijn dat voornamelijk *Lasiglossum* en *Halictus* soorten en *Dasypoda hirtipes*, vergezeld van hun broedparasieten. Andere belangrijke nestplaatsen zijn de zandwallen, die verspreid over het hele terrein liggen, zowel in de bossen als op de open gedeelten. Halfopen wallen in de bossen worden in het vroege voorjaar, wanneer het zonlicht nog niet wordt tegengehouden door het bladerdak, ook benut voor nestgelegenheid. Voorbeelden van soorten die hier nestelen zijn *Andrena praecox*, *A. fulva* en *A. haemorrhoea*. Broedparasieten als *Nomada ferruginata*, *N. panzeri* en *N. ruficornis* vliegen op deze plaatsen langzaam speurend over de bodem, op zoek naar nesten van deze gastheren.

Belangrijke voedselplanten waar ik bijen op heb waargenomen zijn (in volgorde van ordes en families volgens v.d. Meijden 2005) o.a. wilgenroosje (*Chaemerion angustifolium*), grauwe wilg (*Salix cinerea*), boswilg (*Salix caprea*), brem (*Cytisus scoparius*), stekelbrem (*Genista anglica*), gewone braam (*Rubus fruticosus*), tormentil (*Potentilla erecta*), sporkehout (*Rhamnus frangula*), dophei (*Erica tetralix*), struikhei (*Calluna vulgaris*), blauwe bosbes (*Vaccinium myrtillus*), blauwe knoop (*Succisa pratensis*), grasklokje (*Campanula rotundifolia*), zandblauwtje (*Jasione montana*), biggenkruid (*Hypochaeris radicata*), vertakte leeuwentand (*Leontodon autumnalis*), muizenoor (*Hieracium pilosella*) en schermhavikskruid (*Hieracium umbellatum*).

Langs bermen en een spoorweg direct aan de rand van het gebied zijn grasklokje (*Campanula rotundifolia*) en zandblauwtje (*Jasione montana*) gevonden. Op de parkeerplaats is in het verleden plantsoen- en tuinafval gedumpt, dit zorgt voor gebiedsvreemde planten als reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera*),

Zandverstuiving (Foto A.J. Loonstra).

griekse alant (*Inula helenium*) en diverse siergrassen. Bloeiende planten waar niet of nauwelijks bijen op zijn waargenomen, worden hier buiten beschouwing gelaten.

Open bos met heide op zandwallen (Foto A.J. Loonstra).

Methodiek

Het inventariseren van bijen geschiedde veelal met een insectennet of op zicht. Er werden geschikte nestplaatsen en voedselplanten afgespeurd. Door op specifieke planten te zoeken werden in sommige gevallen ook de bijen gevonden die van deze planten afhankelijk zijn. Mooie voorbeelden hiervan zijn *Andrena lapponica* welke op blauwe bosbes is gevonden en *Chelostoma campanularum*, *C. rapunculi* en *Melitta haemorrhoidalis* die op grasklokje zijn gevonden.

Beheer en recreatie

Staatsbosbeheer besteedt een deel van het beheer uit aan andere organisaties. Het beheer is erop gericht om het veen karakter te behouden en dus worden alle veenmoerassen vrijgehouden van boomopslag. Dit houdt in dat ook wilgen (*Salix* sp.) die langs de randen van de veenmoerassen staan weg worden gehaald. Bijen die daarvan afhankelijk zijn zouden er goed van kunnen profiteren als deze zouden blijven staan.

Veel dood hout blijft liggen, echter langs de paden worden soms dode bomen weggehaald in opdracht van SBB om veiligheidsredenen (zie foto). Het weghalen van deze bomen met kevergangen vormt met het oog op voldoende nestgelegenheid een bedreiging voor o.a. bijen.

Appelbergen ligt vlakbij de stad Groningen en daardoor is de recreatiedruk vaak erg hoog. Het gebied wordt gebruikt door vrijetijdswandelaars, wandelaars met honden, spelende kinderen, ruiters en mountainbikers. Door de intensieve betreding worden zandige delen open gehouden, dit kan voor bijen enerzijds gunstig zijn voor de nestgelegenheid, anderzijds vormt het een verstoring.

Aandachtsoorten

Een aantal van de in Appelbergen gevonden soorten wil ik kort toelichten, sommige hiervan staan op de voorgestelde rode lijst (RL) van Peeters & Reemer (2003). De Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Peeters et al. 1999) is geraadpleegd voor de tot nu toe bekende verspreiding in Nederland.

Andrena denticulata

In 2005 gevangen op Jacobskruiskruid langs bermen direct langs de rand van Appelbergen. Recent lijkt de soort zich weer te herstellen van haar afname, er vinden sterke opevingen plaats in Noord-Brabant en in Noord-Drenthe en delen van Groningen.

* *Andrena gravida*

In de noordelijke helft van Nederland is *A. gravida* nauwelijks waargenomen en het collectie-exemplaar (1987) van F.M.R. Smit is dan ook opmerkelijk. In de voorlopige atlas wordt ze slecht in één uurhok in Drenthe vermeld. In de zuidelijke helft van Nederland is de soort meer waargenomen.

Anthophora furcata

In 2004 is er één mannetje vastgesteld bij het Kleine Veen. Mogelijk blijft het bij deze incidentele waarneming, voedselplanten als Bosandoorn (*Stachys sylvatica*) zijn niet gevonden.

* *Bombus barbutellus*

Collectie-exemplaar verzameld door F.M.R. Smit in 1982. Een zeer zeldzame hommelmel die vóór 1950 verspreid over het hele land voorkwam. Peeters en Reemer (2003) melden de soort uit 7 atlashokken vanaf 1970 voor Nederland. Wellicht is het exemplaar van Smit één van de laatste waarnemingen in deze omgeving geweest.

Bombus muscorum

In 2007 is één koningin vastgesteld, werksters of mannetjes zijn niet waargenomen.

Chelostoma campanularum

In 2004 aangetroffen op Grasklokje (*Campanula rotundifolia*) bij een berm direct aan App Ibergen. Niet of nauwelijks waarnemingen uit het noorden. Slechts voor Drenthe en Groningen elk één uurhok, o.a. bekend uit Hortus Haren.

Nomada ferruginata

In 2007 een aantal vrouwtjes nabij de nesten van *Andrena praecox*, die hier vrij algemeen is in het voorjaar. Waarschijnlijk is de soort in het noorden onderbemonstert, slechts bekend uit een aantal uurhokken in midden Drenthe.

Nomada fuscicornis

In 2004 en 2005 bij het Kleine Veen gevangen. De gastheer is de Kleine roetbij (*Panurgus calcaratus*). Slechts uit twee uurhokken uit zuidoost Drenthe bekend.

Mannetjes van *Dasygaster hirtipes* en *Panurgus calcaratus* rusten tijdens koeler weer vaak op schermhavigskruid (*Hieracium umbellatum*) (Foto A.J. Loonstra).

Osmia uncinata

In 2007 drie maal aangetroffen. Tweemaal bij het Kleine Veen en éénmaal langs de zuidwestzijde van het Grote Veen, nabij Grove den (*Pinus sylvestris*).

Literatuur

- Boelens, H., G.J. Huisjes & K. v.d. Ven 2002. App Ibergen, veelzijdig natuurgebied. Excursiegids voor het natuurgebied App Ibergen. - Uitgave in eigen beheer.
- Meijden, R. v.d. 2005. Heukels' Flora van Nederland. - 23^e editie, Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Peeters, T.M.J., M. Reemer 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.) Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. - European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Peeters, T.M.J., J. Smit & I.P. Raemakers, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse Bijen. - European Invertebrate Survey Nederland, Leiden.

Dankwoord

Ik wil Jeroen de Rond bedanken voor het controleren van enkele kleine *Sphecodes* soorten, en Ilse Sibrandi voor het meehelpen met het inventariseren en het doornemen van dit verslag.

Bijlage 1. Soortenlijst van bijen (Hymenoptera: Apoidea) in Appelbergen (* = uit collectie Natuurmuseum Groningen, leg. F.M.R. Smit).

Familie	
Soort	
Colletidae	
<i>Colletes cunicularius</i>	– Grote zijdebij
<i>Colletes daviesanus</i>	– Wormkruidbij
<i>Hylaeus communis</i>	– Gewone maskerbij
<i>Hylaeus confusus</i>	– Poldermaskerbij
<i>Hylaeus hyalinatus</i>	– Tuinmaskerbij
Andrenidae	
<i>Andrena barbilabris</i>	– Witbaardzandbij
<i>Andrena carantonica</i>	– Meidoornzandbij
<i>Andrena cineraria</i>	– Asbij
<i>Andrena clarkella</i>	– Zwartrosse zandbij
<i>Andrena denticulata</i>	– Kruiskruidzandbij
<i>Andrena fulva</i>	– Vosje
<i>Andrena gravida</i>	– Weidebij*
<i>Andrena fucata</i>	– Gewone rozenzandbij
<i>Andrena fuscipes</i>	– Heidezandbij
<i>Andrena haemorrhoea</i>	– Roodgatje
<i>Andrena humilis</i>	– Paardenbloembij*
<i>Andrena labiata</i>	– Ereprijszandbij*
<i>Andrena lapponica</i>	– Bosbesbij
<i>Andrena nitida</i>	– Viltvlekozandbij
<i>Andrena praecox</i>	– Vroege zandbij
<i>Andrena subopaca</i>	– Matte dwergzandbij
<i>Andrena vaga</i>	– Grijszandbij
<i>Panurgus calcaratus</i>	– Kleine roetbij
<i>Panurgus banksianus</i>	– Grote roetbij
Melittidae	
<i>Melitta haemorrhoidalis</i>	– Klokjesdikpoot
<i>Macropis europaea</i>	– Gewone slobkousbij
<i>Dasypoda hirtipes</i>	– Pluimvoetbij
Halictidae	
<i>Halictus rubicundus</i>	– Roodpotige groefbij
<i>Halictus tumulorum</i>	– Parkbronsgroefbij
<i>Lasioglossum calceatum</i>	– Gewone geurgroefbij
<i>Lasioglossum leucopus</i>	– Gewone smaragdgroefbij
<i>Lasioglossum leucozonium</i>	– Matte bandgroefbij
<i>Lasioglossum lucidulum</i>	– Glanzende groefbij
<i>Lasioglossum morio</i>	– Langkopsmaragdgroefbij
<i>Lasioglossum semilucens</i>	– Halfglanzende groefbij
<i>Lasioglossum sexstrigatum</i>	– Gewone franjegroefbij
<i>Lasioglossum villosulum</i>	– Biggenkruidgroefbij
<i>Lasioglossum zonulum</i>	– Glanzende bandgroefbij
<i>Sphecodes albilabris</i>	– Grote bloedbij
<i>Sphecodes ephippius</i>	– Bosbloedbij
<i>Sphecodes geoffrellus</i>	– Glanzende dwergbloedbij
<i>Sphecodes gibbus</i>	– Pantserbloedbij
<i>Sphecodes miniatus</i>	– Gewone dwergbloedbij
<i>Sphecodes monilicornis</i>	– Dikkopbloedbij
<i>Sphecodes pellucidus</i>	– Schoffelbloedbij
<i>Sphecodes puncticeps</i>	– Gewone spitstandbloedbij
<i>Sphecodes reticulatus</i>	– Rimpelkruinbloedbij
Megachilidae	
<i>Megachile lapponica</i>	– Lapse behangersbij
<i>Megachile willugbiella</i>	– Grote bladsnijder
<i>Heriades truncorum</i>	– Tronkenbij
<i>Chelostoma campanularum</i>	– Kleine klokjesbij
<i>Chelostoma rapunculi</i>	– Grote klokjesbij
<i>Osmia rufa</i>	– Rosse metselbij
<i>Osmia uncinata</i>	– Bosmetselbij
Apidae	
<i>Nomada alboguttata</i>	– Bleekvlekwespbij
<i>Nomada ferruginata</i>	– Geelschouderwespbij
<i>Nomada flava</i>	– Gewone wespbij
<i>Nomada flavoguttata</i>	– Gewone kleine wespbij
<i>Nomada fuscicornis</i>	– Bruinsprietwespbij
<i>Nomada goodeniana</i>	– Smalbandwespbij
<i>Nomada lathburiana</i>	– Roodharige wespbij
<i>Nomada leucophthalma</i>	– Vroege wespbij
<i>Nomada marshamella</i>	– Donkere wespbij
<i>Nomada panzeri</i>	– Sierlijke wespbij
<i>Nomada ruficornis</i>	– Gewone dubbeltand
<i>Nomada rufipes</i>	– Heidewespbij
<i>Nomada sheppardana</i>	– Geeltipje
<i>Nomada signata</i>	– Signaalwespbij
<i>Anthophora furcata</i>	– Andoornbij
<i>Bombus bohemicus</i>	– Tweekleurige koekoekshommel
<i>Bombus barbutellus</i>	– Lichte koekoekshommel*
<i>Bombus campestris</i>	– Gewone koekoekshommel
<i>Bombus hortorum</i>	– Tuinhommel
<i>Bombus hypnorum</i>	– Boomhommel
<i>Bombus lapidarius</i>	– Steenhommel
<i>Bombus lucorum</i>	– Veldhommel
<i>Bombus muscorum</i>	– Moshommel
<i>Bombus pascuorum</i>	– Akkerhommel
<i>Bombus pratorum</i>	– Weidehommel
<i>Bombus sylvestris</i>	– Vierkleurige koekoekshommel
<i>Bombus terrestris</i>	– Aardhommel
<i>Bombus vestalis</i>	– Grote koekoekshommel